

УДК 37. 017.42

Калініченко Н.А.*

**ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ІВАНА ТКАЧЕНКА (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

У статті аналізуються історіографічні джерела, в яких розкриваються актуальні аспекти спадщини педагога-новатора Івана Гуровича Ткаченка з проблем управлінського менеджменту, трудової підготовки учнівської молоді, розбудови моделі школи по формуванню творчої особистості. Здійснено історіографічний аналіз дослідження педагогічної діяльності І. Ткаченка (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) на основі дисертаційних досліджень А. Іванка, О. Філоненко, численних наукових і науково-методичних доробок Н. Калініченко, Г. Левченка, В. Мадзігона, А. Постельняк, Б. Хижняка та інших. Окреслено перспективні напрямки подальших досліджень спадщини і діяльності педагога-новатора.

Ключові слова: історіографія, дослідження, педагогічна діяльність, педагог-новатор.

Друга половина ХХ ст. характеризується багатовекторними освітніми процесами, зокрема гуманістичною спрямованістю діяльності педагогів-новаторів, відомих не лише в Україні та колишньому СРСР, а й в європейських країнах соціалістичного табору. Це насамперед автор «Школи радості» – прогресивної моделі організації навчально-виховного процесу в середній школі – В. Сухомлинський та його друг і соратник І. Ткаченко, які в Україні стали фундаторами школи нового типу на засадах педагогіки співробітництва, поцінування людини, дитини, розбудови моделей шкіл на принципах демократизму, відкритості, прогностичності.

Їх внесок у теорію навчання, виховання, моделювання навчального закладу як школи успішності, творчості, розвитку, соціалізації, школи громадянського становлення, усвідомленого вибору підростаючим поколінням власної життєвої траєкторії, сповідування духовних цінностей реалізувався в успішній педагогічній практиці, яка стала національним здобутком.

Грунтовне, неупереджене вивчення, переосмислення педагогічної спадщини сподвижників національного шкільництва, їх внесок у теорію і практику розбудови авторських шкіл збагачують вітчизняну педагогічну думку в її генетичних зв'язках із загальними закономірностями розвитку освіти в Україні. Вони значно випередили свій час і попри тотальну політизацію, формалізацію і тенденційність наукових досліджень радянського періоду виокремлюються вагомим внеском новаторських підходів до розбудови шкільництва, доробком в історії педагогіки.

Сучасні дослідники української педагогічної думки Н. Антонець, Л. Березівська, Л. Бондар, Н. Дічек, Н. Побірченко, О. Сухомлинська, Т. Філіпова та інші на основі об'ємної джерельної бази, уведення до наукового обігу нових історичних документів, архівних матеріалів, дослідницьких підходів на основі методологічних принципів історіографії дають якісно нову оцінку історико-педагогічним явищам.

Мета нашої статті – здійснити історіографічний аналіз дослідження педагогічної діяльності Івана Ткаченка (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). Аналіз джерельної науково-педагогічної бази з проблеми дозволяє стверджувати про здійснення багатьма авторами історико-педагогічних розвідок, у яких проаналізована педагогічна діяльність І. Ткаченка. Це насамперед дослідження А. Іванка, Н. Калініченко, О. Філоненко (Максимчук), Г. Левченка, В. Мадзігона, В. Моцак, А. Постельняк, А. Хижняка та інших.

Історіографію окресленої проблеми базуємо на дисертаційних роботах, монографіях, методичних посібниках, статтях та архівних матеріалах.

* © Калініченко Н.А.*

Проведений нами аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що вона охоплює значний масив історико-педагогічних та наукових праць педагогів-дослідників середини ХХ століття та початку третього тисячоліття.

Історичні матеріали з проблеми дослідження опрацьовувалися в архівних базах. Досвід І. Ткаченка проанонсовано в каталогах передового педагогічного досвіду УРСР, представлено в методичних збірниках Центрального інституту удосконалення вчителів Міністерства освіти УРСР, архіві Кіровоградського обласного інституту удосконалення вчителів, Державному архіві Кіровоградської області. Це адреси досвіду, короткі відомості про сутність досвіду, методичні матеріали узагальнення досвіду, методичні рекомендації з його впровадження, інформаційні ілюстровані плакати, буклети.

У дисертаційному дослідженні О. Максимчук «Система трудового виховання в педагогічній спадщині І. Г. Ткаченка» [8] автором ґрунтовно проаналізовано і систематизовано діяльність педагога щодо змісту, форм, технологій та впливу суспільно корисної праці у формуванні творчої, самодостатньої особистості. Дослідниця на основі історико-педагогічного аналізу розкрила внесок педагога в теоретичне і практичне розв'язання цієї важливої проблеми, визначила вагомість творчого доробку І. Ткаченка в історії шкільництва та історії педагогічної думки України. Нею введено в науковий обіг значну кількість маловідомих архівних матеріалів (2002).

А. Іванко в дисертаційній роботі «Освітня діяльність та педагогічна спадщина І. Г. Ткаченка (1919-1994 рр.)» визначив особливості його самодостатньої педагогічної системи, зокрема таких її компонентів, як моделювання навчального закладу як території творчості, наукові основи управління школою, що базувалися на таких принципах: плановість, перспективність, конкретність, професійність, правильний добір, виховання та раціональне використання кадрів, систематичність перевірки прийнятих рішень, продуктивні взаємовідносини між керівником і підлеглими. У дисертації А. Іванко обґрунтовано доводить вагомість внеску І. Ткаченка в теорію і практику трудового виховання учнівської молоді, поєднання навчання з продуктивною працею як визначальної умови формування самодостатньої особистості. Автор акцентує увагу на творчому застосуванні знань, засвоєнні учнями методів наукового пізнання, організації пошукової, творчої праці, розкриває інноваційні підходи до розробки й апробації навчально-виробничої практики старшокласників, перспективних трудових завдань, майстерне введення елементів сільськогосподарського виробництва в зміст уроків, постійне вдосконалення педагогічної кваліфікації вчителів трудового навчання.

Автором розкрито взаємодію і взаємозбагачення самодостатніх педагогічних систем І. Ткаченка та В. Сухомлинського, проаналізовано масив праць першого про вивчення, поширення та творче використання педагогічних ідей павлівського Вчителя, внесок директора Богданівської середньої школи №1 у становлення та розвиток сухомлинистики.

Цікавим, з огляду окресленої проблеми, є діалог І. Ткаченка з уславленим хліборобом О. Гіталовим [1; 2], де розкриваються організаційно-педагогічні умови проблеми трудового виховання учнів сільських шкіл, долучення їх до продуктивної праці. Діалог продовжується з ученим Б. Патонем, де акцентується увага на ефективності підготовки шкільної молоді до успішного самостійного життя в навчанні і праці.

У наукових розвідках В. Мадзігона, Г. Левченка [11; 12] досліджено етапи педагогічної та наукової діяльності І. Ткаченка, шляхи й умови його особистісної самореалізації. Автори доводять, що Богданівська школа впродовж 80-х років була всесоюзною лабораторією педагогічного досвіду з трудового виховання учнівської молоді, розкривають роль наукової лабораторії НДІП УРСР з розробки змісту, форм і технологій організації виробничого навчання та продуктивної праці старшокласників.

Дослідники наголошують, що тема дитячої праці, виховного її потенціалу була головною в науковій і практичній діяльності І. Ткаченка. У продуктивній праці педагог виокремлював два важливі аспекти: по-перше, це усвідомлення взаємозв'язку людини з природою (особистісний аспект праці, в якому проявляються індивідуальні нахили, творчість, майстерність); по-друге, створення матеріальних цінностей для суспільства (суспільний аспект продуктивної праці).

Автори відзначають, що в контексті модернізаційних змін у національній системі освіти та виховання педагогічна діяльність і спадщина І. Ткаченка набувають особливого значення як педагогічна система, що перебуває в органічній взаємодії з гуманістичними ідеями В. Сухомлинського, де зовнішній педагогічний вплив на дитину організовувався таким чином, щоб пробуджувати внутрішні сили, стимулювати прагнення до саморозвитку, створюючи для цього умови і можливості. Дитина протягом навчання в школі постає як творець, здобувач і розпорядник знаннями. Погляди педагога на проблеми і перспективи сільської школи, систематизовані В. Мадзігоном і Г. Левченком, виключно актуальні в умовах розвитку сучасного суспільства.

Дослідники педагогічної спадщини І. Ткаченка О. Філоненко, Н. Котелянець, Н. Слюсаренко наголошують, що вчений розвинув, закріпив і перевінив на практиці в умовах сільської школи принципи трудового виховання, сформовані вперше в історії вітчизняної педагогіки В. Сухомлинським [7, с. 68-73, 74-79, 144-148].

Вони виокремлюють такі провідні напрямки в практиці трудової підготовки школярів у Богданівській середній школі в 60-70-х роках:

- наукове обґрунтування навчально-виробничої діяльності учнівської бригади як складової навчально-виховного процесу;

- визначення змісту системи навчання і виховання, її провідних компонентів (у процесі вивчення основ наук, зокрема предметів природничо-математичного циклу); у позакласній роботі (гуртках, секціях, наукових товариствах); у процесі колективної та індивідуальної праці в агропромисловому виробництві; у творчих колективах винахідників і раціоналізаторів базового господарства; у родинях школярів;

- організаційно-методичне вдосконалення форм трудового навчання і виховання, які дали можливість створити ефективну, новаторську модель трудової підготовки учнівської молоді;

- добір і обґрунтування видів сільськогосподарської праці відповідно до віку, здоров'я, індивідуальних особливостей учнів як обов'язкової та вирішальної умови розвитку їх природних здібностей, пізнавальних інтересів.

Науковці В. Кузьменко, М. Піддячий виокремлюють у діяльності колективу Богданівської школи розробку і наповнення конкретним змістом етапів залучення школярів до творчості, дослідництва в процесі трудової підготовки.

На першому етапі учні виконували дослідження навчально-практичного характеру і в ході практичної діяльності перевіряли наукові рекомендації. Індивідуальна практика учня дозволяла робити особисті наукові і морально-етичні надбання.

Другий етап – дослідження навчально-пізнавального характеру, де учні практично використовували набуті знання в умовах сільськогосподарського виробництва, вчилися у процесі порівняння відслідковувати наукові закономірності, збагачували пам'ять знаннями й розвивали інтелект, уяву, творчість.

На третьому етапі проводилися дослідження творчого характеру, розраховані на тривалий час. Їх виховне і розвивальне значення полягало в тому, що учні самостійно опрацьовували науково-теоретичні джерела, вдосконалювали схему і методику досліду, набували практичних умінь дослідника, відкривали для себе особливості сільськогосподарських професій.

Аналіз історіографічних джерел засвідчує [1-3], що вихованці Богданівської школи мали широкий спектр творчого застосування знань, освоювали методи наукового пізнання, отримували нові ґрунтовні усвідомлені знання, були діяльними й ініціативними в організації пошукової, творчої праці, вчилися переборювати труднощі.

Особливий інтерес дослідників (А. Іванко, Н. Калініченко, С. Приходько) становлять здобутки І. Ткаченка з долучення учнівської молоді до продуктивної праці, зокрема складена ним і апробована програма навчально-виробничої практики. Для кожного класного колективу на два роки розроблялися перспективні трудові завдання, які передбачали створення матеріальних цінностей суспільного значення. Їх ефективність визначалася змістом наукової інформації, яку добирав учитель, педагогічними технологіями, методичними прийомами, які він застосовував.

Архівні матеріали про досвід роботи вчительки Богданівської середньої школи Г. Григор'євої розкривають організаційно-методичні підходи до учнівської праці: «...у процесі ручної праці в класі і на навчально-дослідній ділянці діти привчаються до колективної роботи; у них закладаються початкові навички культури праці; прищеплюється звичка розкладати в порядку матеріал і інструменти, тримати робоче місце в чистоті, бережливо ставитися до майна, економно витрачати матеріал» [7, с. 38]. Вчителька використовувала бесіди, пояснення, розповіді, демонстрації, практичні роботи. У процесі виготовлення виробів значна увага відводилася естетичному вихованню, розвитку емоцій і уяви дітей, їх творчих здібностей [там само, с. 42]. З метою формування інтересу до праці вона практикувала виставки дитячих робіт, навчальні екскурсії.

Чимало дослідників (зокрема В. Мадзігон, Г. Левченко, Н. Калініченко, О. Філоненко) відзначають, що І. Ткаченко на основі аналізу науково-методичної літератури і продуктивної педагогічної практики збагатив теорію і методіку уроку трудового навчання. Урок, – зазначав Іван Гурович, – це педагогічний твір, тому він повинен відрізнятися цілісністю, внутрішнім взаємозв'язком, єдиною логікою в діяльності учителя і класу [3].

Педагог-новатор розглядав урок як джерело наукової інформації, що містить певний обсяг знань, оволодіння якими формує науковий світогляд учнів і готує їх до трудової діяльності; як синтез «мислі учителя», продукт його всебічної підготовки з використанням першоджерел та поточної інформації.

Урок був засобом підготовки учня до його майбутньої трудової діяльності. В основу авторської концепції уроку трудового навчання покладено такі закономірності: взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку учня; єдність навчання й виховання; перехід навчання у самонавчання, а виховання – у самовиховання.

Урок – не тільки процес навчання, а й процес пізнання, – стверджував І. Ткаченко. Знання учнем здобуваються, а не даються у готовому вигляді. Він збільшував кількість видів наукової інформації та майстерно використовував слово учителя, експеримент, лабораторні роботи, виробництво, поточну інформацію, кіно, радіо, телебачення. Забезпечував на уроці двосторонню діяльність учителя, який навчає, і учня, який вчиться; єдність теорії і практики в процесі реалізації навчальних завдань. І. Ткаченко збільшував питому вагу самостійних робіт у навчальному процесі, особливо з предметів політехнічного циклу. У кожній самостійній роботі передбачав формування практичних умінь і навичок загального і конкретного характеру, які мають загальноосвітнє значення, зв'язок із трудовою підготовкою. Це практичні, пізнавальні творчі завдання. Він підсилював міжпредметні зв'язки, шукав шляхи активізації навчальної трудової діяльності учнів, спонукав учителів до самоосвітньої роботи. Особливу увагу І. Ткаченко приділив

розробці методики уроків формування вмій і навичок (уроків тренувальних вправ), уроків-семінірів, контрольно-залікових уроків.

Дослідниця Н. Котелянець [6, с. 74-79] виокремлює види самостійних завдань, що пропонувались учням:

- самостійна робота над одним спільним для всього класу завданням;
- самостійна робота над завданнями в кількох варіантах з додатковим завданням для найбільш підготовлених учнів;
- самостійна робота над диференційованими завданнями полегшеної, середньої та підвищеної складності;
- коментування розв'язаного завдання;
- підведення підсумків й інструктаж щодо виконання домашніх завдань.

Виконуючи роботи самостійно, учні мали змогу користуватися довідниками, спеціальною літературою.

А. Іванко акцентує увагу на заняттях-семінарах [5, с. 26-27]. Семінар як форма навчальних занять проводився не менше одного разу на чверть з метою систематизації, узагальнення, поглиблення і закріплення знань, організації та проведення творчих дискусій, повідомлень про новини науки, техніки, виробництва. Семінарські заняття сприяли творчій роботі учнів над підручниками, збірниками вправ і додатковою літературою, з відшукування найбільш раціональних способів вирішення завдань виробничого змісту, виготовлення наочних посібників, підготовки інформації про досягнення сільськогосподарської науки й техніки. На семінарських заняттях учні виступали з доповідями, рефератами, демонстрували свої вміння працювати з першоджерелами. Контрольно-залікові заняття мали на меті перевірку та облік системи знань, умій і навичок учнів, узагальнення і поглиблення знань з певної теми (розділу). Заліки практикувалися різної форми – як усно так і письмово. Контрольно-залікові уроки були завершальною формою перевірки й обліку системи знань, умій і навичок старшокласників, узагальнення і поглиблення знань з вивченої теми (розділу). Всі дослідники педагогічної діяльності І.Ткаченка доводять, що педагог-новатор, розвиваючи дидактичні основи уроку, значно збагатив функціональні можливості залікових уроків. Він використовував усний залік у формі фронтальної бесіди; творчий залік, який поєднував елементи семінарського заняття і захисту індивідуального проекту.

Досвід проведення в Богданівській середній школі семінарських занять з виробничого навчання у IX-X класах, як зазначає О. Філоненко, підтверджує, що в період їх підготовки й проведення ефективно вирішувалася як дидактична, так і виховна мета.

Таким чином, аналіз історіографічних джерел, зокрема дисертаційних досліджень А.Іванка, О.Філоненко, численних наукових і методичних статей дозволяють зробити певні висновки. У педагогічній діяльності та науковому доробку І.Ткаченка викликають інтерес і піддаються аналізу проблеми експериментальної діяльності учнівської виробничої бригади Богданівської середньої школи як своєї наукової лабораторії, розвиток змісту та форм трудової підготовки учнівської молоді в сільській школі, управлінські технології, робота інтернаціонального табору праці і відпочинку старшокласників «Дружба», традиційні шкільні свята, постійно діюча педагогічна і учнівська виставка, а також соціалізація учнівської молоді, авторська системи трудової підготовки сільських школярів, яка стала провідною в моральному, інтелектуальному та естетичному вихованні особистості підлітків. Перспективними для дослідження є внесок І. Ткаченка в розвиток напряму гуманної педагогіки – сухомлиністики – сама постать педагога-новатора як учителя, директора, науковця, громадського діяча.

Література:

1. Гиталов А. Земля жаждет молодых / А. Гиталов, Н. Калиниченко, И. Ткаченко // Проблемы трудового воспитания учащихся сельских школ. Правда. – 1980. – 21 ноября.
2. Девиз – эффективность. Диалог директора Богдановской школы, Героя Социалистического труда И. Г. Ткаченко с президентом Академии наук СССР, Героем Социалистического труда Б. Е. Патонем // Учительская газета. – 1978. – 24 июня.
3. З досвіду роботи учнівських виробничих бригад Кіровоградської області. Інформаційно-методичний лист. – К. : Рад. школа. – 1972. – 24 с.
4. Іванко А. Б. В. О. Сухомлинський, І. Г. Ткаченко: діалог самодостатніх педагогічних / А. Б. Іванко. – Кіровоград, ОШПО. – 2002. – 60 с.
5. Іванко А. Б. Педагогічна спадщина І. Г. Ткаченка і актуальні проблеми сучасної сільської школи / А. Б. Іванко // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: педагогічні науки. Випуск 28. – Кіровоград. – 2000. – С. 25-28.
6. Педагогічна спадщина І. Г. Ткаченка в контексті модернізації шкільної системи освіти. Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (21-22 травня 2004 року). – Кіровоград: ОШПО імені Василя Сухомлинського, 2005. – 270 с.
7. З досвіду трудового навчання вчительки Богданівської середньої школи Григор'євої Г.Р. / ДАКО, фонд 4789, опис 4, архів 70, аркушів 5.
8. Максимчук О. В. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І. Г. Ткаченка: дис. ... канд. пед. наук / Оксана Володимирівна Максимчук. – К., 2002. – 234 с.

Калиниченко Н.А.

ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИВАНА
ТКАЧЕНКО (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX – НАЧАЛО XXI СТ.)

В статье анализируются историографические источники, в которых раскрываются актуальные аспекты наследия педагога-новатора Ивана Гурьевича Ткаченко по проблемам управленческого менеджмента, трудовой подготовки ученической молодежи, строительства модели школы по формированию творческой личности. Осуществлен историографический анализ исследования педагогической деятельности И. Ткаченко (вторая половина XX – начало XXI в.) на основе диссертационных работ А. Иванка, О. Филоненко, многочисленных научных и научно-методических трудов Н. Калиниченко, Г. Левченка, В. Мадзигона, А. Постельняк, Б. Хижняка и других. Обозначены перспективные направления дальнейших исследований наследия и деятельности педагога-новатора.

Ключевые слова: историография, исследование, педагогическая деятельность, педагог-новатор.

Kalinichenko N.A.

HISTORIOGRAPHY STUDIES OF TEACHING ACTIVITIES OF IVAN TKACHENKO
(THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF XXI CENTURY)

In the article «Historiography studies of teaching activities of Ivan Tkachenko (the second half of the XX – beginning of XXI century)» the author Kalinichenko N.A analyzes historiographical sources which reveal important aspects of heritage educator and innovator Ivan Gurovyich Tkachenko like managerial problems of management, student youth' work training, the construction of model schools for forming creative personality.

The second half of the twentieth century was characterized by humanistically oriented educational activities including educators and innovators Sukhomlynsky Vasyl and his colleagues and associate Ivan Tkachenko well-known in Ukraine and abroad, based on the idea of pedagogy of cooperation, appreciation of the individual, developing models of schools as areas of creativity, Schools of Joy.

The historiographical analysis of educational activities of Ivan Tkachenko (second half of XX - beginning of XXI century.) is based on dissertation research of A. Ivanka, O. Filonenko, numerous

scientific and methodological improvements of N. Kalinichenko, H. Levchenka, V. Madzihona, A. Postelnyak, B. Hyzhnyaka and others.

Designated promising directions for future research heritage and the teacher and innovator Ivan Tkachenko: socialization of youth, the author of the rural labor training of pupils, which became the leading moral, intellectual and aesthetic education of adolescent personality. Promising research is to contribute to the development of I. Tkachenko Area Humane Education - Sukhomlynky, the same figure of the teacher and innovator as a teacher, director, scholar and public figure.

Key words: historiography, research, teaching activities, teacher and innovator.

УДК 378

Кохановська О.В.*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ВИЩОЇ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ ДІВЧАТ В УКРАЇНІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено проблемі становлення та розвитку вищої природничо-математичної освіти дівчат в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття. Автор аналізує загальні історичні тенденції у вищій освіті жінок зазначеного періоду. Доведено, що природничо-математична підготовка довгий час була недосяжною для осіб жіночої статі. У статті проаналізовано тогочасні особливості урядової політики Російської імперії, до складу якої входила Україна, щодо необхідності впровадження вищої жіночої освіти. Ураховуючи розташування вищих навчальних закладів, автор визначила основні аспекти розвитку природничо-математичної освіти дівчат у найбільших містах України – Києві, Харкові, Одесі.

Ключові слова: вища освіта, природничо-математична освіта, освіта дівчат.

Проблема жіночої освіти є важливою складовою громадсько-політичного життя України. Вона яскраво висвітлює місце, яке займають жінки в суспільстві [6].

Сьогодні жінки беруть активну участь у функціонуванні всіх сфер суспільного, політичного, економічного та культурного життя країни. Проте ще в ХІХ – на початку ХХ століття представниці жіночої статі мали значно менше прав порівняно з чоловіками, а їх соціальні потреби, зокрема й освітні, не задовольнялися в повному обсязі.

До висвітлення історії освіти, виокремлення особливостей її розвитку звертається багато дослідників, зокрема Б. Гершунський, Е. Днепров, Н. Побірченко та ін. В їх напрацюваннях проаналізовано процеси, пов'язані зі змістом, функціями, принципами та організаційними формами освіти, які розкривають закономірності впливу на освітню галузь державної влади і суспільства, що різною мірою позначалося на її функціонуванні, проведено паралелі з сучасністю. Питанням становлення і розвитку вищої освіти в цілому та природничо-математичної освіти зокрема присвячено дослідження І. Агибової, М. Шута. Чимало науковців присвячують свої праці історичним аспектам жіночої освіти. Серед них – В. Добровольська, Н. Слюсаренко, Т. Сухенко та інші.

Метою нашої статті є аналіз та узагальнення тенденцій становлення й розвитку вищої природничо-математичної освіти дівчат в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

На сучасному історичному етапі жінки і чоловіки України мають рівний доступ до вищої освіти та наукової діяльності. Як відомо, більшість викладачів у нашій країні – жінки. Це явище сприймається громадськістю як достатньо природне та традиційне. Проте історичні дані доводять, що так було не завжди [8, с. 297].

* Кохановська О.В.: